

дослідники намагаються більш ґрунтовно дослідити різні аспекти вивчення трипільської культури, залучивши ширше коло археологічних джерел. У своїх працях вони детально аналізують палеоекономічні, палеодемографічні процеси, що мали місце на території сучасної України у VI–III тис. до н.е. В цьому ж контексті вони намагаються реконструювати трипільську культуру, визначити її історико-культурний зміст і значення.

1. *Бибиков С.Н.* Поселение Лука-Врублевская // Материалы и исследования по археологии СССР. – 1953, – № 38. – 460 с.

2. *Бибиков С.Н.* Хозяйственно-экономический комплекс развитого Триполья // Советская археология. – 1965. – № 1. – С. 48–62.

3. *Видейко М.Ю.* Жилищно-хозяйственные комплексы Майданецкое и вопросы их интерпретации // Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине: Тезисы 1 полевого семинара ИА АН УРСР. Тальянки – Веселый Кут – Майданецкое, август 1990 г. – К., 1990. – С. 115–120.

4. *Коробкова Г.Ф.* Хозяйственные комплексы ранних земледельческо-скотоводческих обществ юга СССР. – Л., 1987. – 320 с.

5. *Краснов Ю.А.* Древнейшие упряжные пахотные орудия. – М., 1985. – С. 15.

6. *Кричевський Є.Ю.* Про відносну хронологію пам'яток трипільської культури // Археологія. – 1950. – Т. 3. – С. 9–36.

7. *Маркевич В.И.* Позднетрипольские племена Северной Молдавии. – Кишинев, 1981. – 194 с.

8. *Николова А.В., Пашкевич Г.А.* К вопросу об уровне развития земледелия трипольской культуры // Трипільські поселення-гіганти. Матеріали міжнародної конференції. – К., 2003. – С. 96–97.

9. *Пассек Т.С.* Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья // Материалы и исследования по археологии СССР. – 1961, – № 84. – 228 с.

10. *Пассек Т.С.* Трипільська культура: Науково-популярний нарис. – К., 1941. – 84 с.

11. *Сорокин В.Я.* Орудия труда и хозяйство племен Среднего Триполья Днестровско-Прутского междуречья. – Кишинев, 1991. – 159 с.

12. *Черныш Е.К.* Энеолит Правобережной Украины и Молдавии // Энеолит СССР. – М., 1982. – С. 232-240.

В.Д. КОБЕЦЬ

Історія діяльності Центру підводної археології в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (1990-2008 роки)

Науково-учбовий центр підводної археології був створений 20 вересня 1990 р. наказом № 663–32 по Київському держуніверситету імені Т.Г. Шевченко (сучасний Київський національний університет імені Тараса Шевченка, далі – КНУ) на історичному

факультеті при кафедрі археології, етнології та музеєзнавства. Для його роботи були задіяні навчальні приміщення, спорядження й інструктора клубу підводного спорту первинної організації ДТСААФ університету. Викладачі, аспіранти, студенти різних факультетів і кафедр університету проходили підготовку та брали активну участь у археологічних експедиціях Інституту археології АН України. Створенню цієї наукової дослідницької організації сприяли безцінний досвід, накопичений в археологічних експедиціях, а також підтримка в організації Центру завідувача кафедри археології та музеєзнавства проф. М.І. Гладких і декана історичного факультету проф. А.І. Слюсаренка.

Науковими консультантами підводних експедицій стали археологи Ю.М. Малеев і О.О. Паршина. Велику консультаційну допомогу в організації Центру й ознайомленні з досвідом застосування різних методик підводних досліджень, пошуку місць загибелі кораблів на морі надали професор Джордж Басс, а також Дональд Фрей із Інституту Морської археології (INA) при Техаському університеті зі США.

Починаючи з 1991 р. аквалангісти «Центру підводної археології» щорічно проводять археологічні розвідки й розкопки на шельфі Чорного моря біля берегів Кримського півострова. Дослідження виконувалися цілорічно: влітку організовувалися пошукові експедиції на морі; взимку оброблялися й вивчалися отримані дані та знахідки. Практичні навички відпрацьовувалися на тренуваннях у басейні спорткомплексу КНУ. До дослідницької роботи залучалися всі, хто бажав займатися підводною археологією: студенти та співробітники майже всіх факультетів. Захоплення підводним спортом об'єдналося з не менш захоплюючим бажанням розкривати невідомі сторінки історії давнього Криму.

За час існування на історичному факультеті КНУ «Центру підводної археології» було здійснено понад 20 експедицій у акваторії південного та південно-східного узбережжя Криму. З 2002 р. почали проводитися археологічні підводні розвідки в акваторії Канівського та Кременчуцького водосховищ та їх лівобережних приток – річок Трубіжу, Супою, Сули; а з 2006 р. – також на західному узбережжі Криму (мис Тарханкут).

Першим місцем досліджень експедицій Центру на південному березі Криму стала акваторія поблизу мису Плака (біля Партеніту). З 1991 до 1995 р. підводні археологи обстежили шельф біля цього мису, Партенітську бухту та шельф навколо г. Аю-Даг. Поблизу мису Плака були виявлені місця загибелі кількох середньовічних кора-

блів; оглянута прибережна смуга під стародавнім поселенням, яке знаходилося на мисі. Два місця середньовічних аварій кораблів обстежувалися зі східної сторони мису за природною грядою на глибині 10 м серед низки великих скель, які піднімаються майже до поверхні моря. Аквалангісти оглянули всю гряду та залишки підводної скелі, розташованої на фарватері за грядою на відстані 300 м від берега. На цій ділянці були виявлені скупчення великих фрагментів кераміки та залишків листів свинцевої обшивки корабля. Зі східної сторони мису Плака виявлені знахідки амфор біля підводної природної гряди належали, ймовірно, до стоянок кораблів. Учасники експедиції виявили та обстежили також природну валунну гряду, розташовану в центрі бухти між мисами Партеніт і Плака на відстані 250–300 м від берега на глибині 10 м.

Підводячи підсумки дослідження ділянки г. Аю-Даг – мис Плака, було зазначено, що велике скупчення археологічного матеріалу було виявлено тільки біля мису Плака. В інших місцях знахідки представлені поодинокими фрагментами середньовічної кераміки [1].

У 1995–1996 роках підводно-археологічна експедиція обстежила узбережжя Південного Криму між м. Алуштою і м. Гурзуфом. Аквалангісти користувалися стандартним легководолазним спорядженням і устаткуванням вітчизняного виробництва. Виконувалося картографування підводних ділянок із археологічним матеріалом. Кераміка античного часу була виявлена на глибині 6–17 м на схилі на піщаному дні із західної сторони скель Адалари, амфори середньовічного часу виявлені, здебільшого, зі східної сторони цих скель. Окрім амфор, були зафіксовані знахідки фрагментів піфосів, поливної, побутової, ремісничої та будівельної кераміки, жорна й численні якорі різних епох.

Під час досліджень 1996 року учасниками експедиції були також оглянуті дві ділянки узбережжя на схід від м. Алушти – берег поблизу селища Семидворье та біля станції прокату човнів на східній околиці м. Алушти. Віднайдений тут археологічний матеріал представлений окремими випадковими знахідками [2].

У 1997–1998 роках експедиція провела обстеження шельфової зони узбережжя Східного Криму між мисами Меганом і Хамелеон згідно плану науково-дослідної теми «Морська торгівля Таврики в античну епоху й середні століття». Цей район привернув увагу підводних археологів у зв'язку з пошуком місцезнаходження античного Афінеона й середньовічних Фул, відомих за писемними джерелами. Досліджувалися наступні 3 ділянки шельфу: від мису Меганом до с. Курортне; від с. Курортне до мису Тупого (заповідник Кара-Даг);

від мису Тупого до мису Хамелеон у Коктебельській бухті. Відрізок с. Курортне – мис Туший обстежений групою аквалангістів київського підводного клубу «АЖИО». На першій і другій ділянках археологічний матеріал не був виявлений. Найбільш насиченими археологічними знахідками видалася третя ділянка – на відрізку від мису Мальчин до узбережжя біля селища Коктебель. Під час обстеження останньої було виконане картографування бухти, визначені межі на місці розташування давнього молу з фіксацією археологічного матеріалу та підйомом його зразків на поверхню. Отримані результати дозволили по-новому глянути на традиційні уявлення про цю середньовічну пам'ятку й увести до наукового обігу колекцію кераміки з її портової частини.

Археологічні розвідки в бухті селища Новий Світ проводилися протягом 1997–1998 років. Велике скупчення середньовічного археологічного матеріалу спостерігалось на площі розміром 20×30 м біля г. Коба-Кая. Він представлений фрагментами амфор, піфосів, поливної кераміки, кухонного посуду. Було проведено шурфування 1×2 м на глибину 60 см. Під піском із дрібною галькою на глибині 40 см виявлено амфори двох типів, розташовані одна біля одної та закриті пробками. Тут же була знайдена дерев'яна ручка зі свинцевим заповненням від штурвалу корабля й дерев'яний брус. Вивчення знахідок середньовічної кераміки з акваторії бухти й аналіз підйомного матеріалу підтверджував гіпотезу знаходження тут місця загибелі корабля XIII ст. [3].

З 1999 р. почалися охоронні розкопки у бухті с. Новий Світ, продовжилися розвідки на шельфі узбережжя Південно-Східного Криму – відповідно до програми історичних досліджень КНУ. Вони передбачали візуальний огляд дна, складання плану ділянки з розбивкою на квадрати, підйом знахідок із прив'язкою до плану, проведення пошарових підводних розкопок за квадратами з графічною фіксацією місця розташування археологічного матеріалу. Ці заходи допомагали відновити картину загибелі корабля. Обстеження показало, що територія з археологічним матеріалом займає досить велику площу бухти. За характером концентрації кераміки на поверхні дна ця пам'ятка була поділена на 2 відокремлені ділянки: перша розташована в західній частині бухти під г. Коба-Кая біля берега на глибині 8–9 м; друга знаходиться в центрі бухти на глибині 10–12 м.

Основні роботи польового сезону 1999 року були зосереджені на дослідженні місця аварії корабля під скелею Коба-Кая. З метою з'ясування глибини залягання й характеру матеріалу рекогносцировку почали з двох невеликих майданчиків. Вони були намічені в місцях найбільшого скупчення кераміки. За отриманими даними,

вантаж корабля становили піфоси, амфори, столовий і кухонний посуд, скляні вироби та поливна кераміка [4].

Польовий сезон 2000 року був присвячений підводній розвідці на шельфі узбережжя між мисами Меганом і Ай-Фока. Біля мису Мальчин під час обстеження підводної гряди були виявлені два скупчення археологічного матеріалу. Обстеження шельфу також проводилося у східній частині Судацької бухти від мису Алчак до гори Меганом. Перед експедицією стояло завдання збору даних для складання реєстру пам'яток і карти підводних археологічних об'єктів узбережжя Криму [5].

У 2001 р. підводні археологи університету продовжили обстеження шельфу мису Меганом (мис Алчак – с. Прибережне – мис Мальчин). У складі експедиції також брали участь аквалангісти підводного клубу «АЖИО»

Поблизу мису Мальвин, далеко в морі на підводній гряді виявлені 2 ділянки з археологічним матеріалом. Ймовірно, у середньовіччі в цьому місці знаходилися перешкоди, які становили небезпеку для судноплавства. Аналіз підводного археологічного матеріалу й даних, отриманих у ході досліджень цього року, дозволив припустити, що на траверсі мисів Меганом і Бугаз знаходилися місця стоянок середньовічних кораблів [6].

З 2002 до 2008 р. експедиція виконувала охоронні дослідження в бухті с. Новий Світ. Ареал щільного розсіювання археологічного матеріалу, що належав до місця загибелі корабля XIII ст., становить приблизно 40×60 м. Максимальна площа розповсюдження матеріалу – 120×120 м. Ділянки, що досліджувалися впродовж 2003–2006 років, подовжувалися від цієї площі у напрямку моря. Основну частину археологічних знахідок становила тара – насамперед, амфори, піфоси та невеликі посудини для рідких і сипучих речовин. Другу значну групу знахідок представляли предмети торгівлі – художня полив'яна кераміка й венеційське скло. Менший відсоток серед усіх знахідок становив столовий і кухонний посуд, вироби з дерева, каменю й металу. Зовсім поодинокі залишки виробів із міді, бронзи, свинцю й заліза: монети, пряжки, гудзики, бронзові кільця, свинцеві й мідні кухонні казани. Достовірно встановлено, що корабель загинув від пожежі – багато посуду зберегло сліди вогню. Особливо постраждала від полум'я поверхня поливної кераміки. Ймовірно, вона була обгорнута легкозаймистим матеріалом. Друга площа із залишками корабля X–XI ст. виявлена у центральній частині бухти на відстані 110 м від скелі Коба-Кая на глибині 10–12 м. Археологічний матеріал складався з фрагментів і цілих амфор різних типів. Ця пам'ятка перекрива-

ється частково археологічним матеріалом із загиблого корабля XIII ст. [7]. Визначенню часу загибелі судна та його ідентифікації сприяла знахідка польового сезону 2004 року скарбу з 35 срібних монет – аспр Трапезундської імперії періоду правління Мануїла I (1238–1263). В 2005 р. колекція поповнилася ще 3 монетами з цієї ж ділянки.

Усі знахідки, здобуті під час підводних розкопок, вивчалися групою науковців КНУ. Щорічно готувалися та подавалися наукові звіти за результатами проведених експедицій до архіву Інституту археології НАН України, видавалися публікації в різних наукових виданнях. Узагальнення результатів археологічного пошуку, впорядкування й опрацювання зібраних колекцій, наукова інтерпретація результатів досліджень дозволили залучити до наукового обігу нові типи керамічних виробів із зазначеної пам'ятки, виявленої у бухті с. Новий Світ.

Вивчення типів керамічних виробів має особливе значення для визначення центрів виробництва, що, у свою чергу, прислужиться у справі встановлення морських торговельних зв'язків між портовими містами Криму та Візантією доби середньовіччя. Після закінчення камеральних досліджень і реставрації археологічний матеріал планується передати у фонди музею-заповідника «Судацька фортеця».

Починаючи з 2002 р. підводно-археологічна експедиція, виконуючи дослідження з планової теми історичного факультету КНУ, проводила розвідки на території Канівського й Кременчуцького водосховищ та їхніх лівобережних приток – Трубіжа, Супоя, Сули.

Початком археологічних досліджень в акваторії Дніпра на означеній території можна вважати передбачені планами навчальної практики історичного факультету КНУ і проведені влітку 2002 р. підводні розвідки поблизу Канівського заповідника. Був пройдений маршрут головним руслом Дніпра, Прохорівською протокою й оглянуто окремі ділянки о. Круглик, о. Просеред, Пекарської коси та пляжі правого берега р. Дніпро. Вивченню геологічної будови з підйомом зразків із 10–метрової глибини русла були присвячені занурення між 3 і 4 шпорами (насіпами гранітного молу) правого берега річки. Це найнижчі відмітки рівня поверхні Канівських дислокацій. Розкриті дією потужних водних потоків Дніпра стратиграфічні відслонення вивчалися на всій ділянці русла майже до Пекарської коси.

У 2003 р. проводилися розвідки на лівобережжі Канівського водосховища на території Переяслав-Хмельницького району Київської обл. Обстежені були залишки багатопарової пам'ятки в урочищі Городок, розташованій на мисі і майже повністю зруйнованій водами водосховища. Підводні профілі за напрямками с. Циблі – с. Зарубинці; с. Циблі - с. Григорівка; с. Хоцьки - с. Бучак від лівого берега

у напрямку правого на відстань 1–3 км проходилися з метою визначення затоплених поселень, перспективних для проведення підводних археологічних розкопок. Одночасно обстежувалися та співвідносилися з гідрографічною картою рельєф і відмітки донної поверхні [8].

У 2004 р. продовжилися обстеження лівого берега Канівського водосховища (урочище Городок, затока в районі с. Хоцки). Під час проходження археологічної практики в Канівському заповіднику, залучивши загін студентів-практикантів, були проведені розвідки Прохорівського річища, о. Круглик, о. Шелестів, о. Просеред і Пекарської коси. Здійснювалося занурення в гирлі р. Росі I. Маршрут розвідки також пройшов уздовж правого берега р. Дніпро від Канівського заповідника до Пекарської коси [9].

Підготовка до польового сезону 2005 р. здійснювалася протягом усього навчального року. Навчання на курсах із подальшим отриманням посвідчень аквалангістів ФПДСУ і СМАС, відвідання лекцій із підводної археології та практичних занять у басейні спорткомплексу дозволили підготувати студентів історичного факультету КНУ до практичного отримання навичок виконання археологічних підводних робіт.

Під час проходження навчально-виробничої практики учасники підводної експедиції здійснили занурення в глибоководному жолобі від греблі Канівської ГЕС до заповідника; визначили конфігурацію північної сторони о. Круглик; здійснили підйом фауністичних решток із гирла Росі I, II; вивчили гідрологічні умови формування Пекарської коси та зібрали підйомний археологічний матеріал із усіх ділянок досліджень. Восени відбулася експедиція в гирло р. Сули: п-ів Жовніно, острови Вереміївський, Галицький і Жовніно [10].

У 2006 р. експедиція продовжила археологічні дослідження в акваторії Канівського водосховища в межах Переяславської затоки (с. Циблі, с. Хоцки); на території Кременчуцького водосховища – обстеження Пекарської коси та броду; розвідки гирла Росі II від старого русла до с. Хрещатик; Хрещатицького перекату, лиману Сульської затоки (с. Велика Бурімка).

Експедиціями 2007 року були продовжені дослідження на ділянках с. Вишенки (шлюз № 2) – с. Кийлів; с. Старі Циблі – гирло Переяславської затоки – с. Хоцки (Канівське водосховище); устя Росі II – Хрещатицький переказ – р. Сула від с. Горошино до с. Мирони – с. Бурімка, Сульська затока (мис Жовніно) (Кременчуцьке водосховище) [11].

У 2008 р. досліджувалося затоплене с. Старі Циблі та позначалися нові місцезнаходження підводних об'єктів на різних ділянках Канівського водосховища. Восени проведено маршрутну розвідку

Сульської затоки Кременчуцького водосховища вздовж узбережжя такими пунктами: с. Дем'янівка – Кизівер – мис Жовніно – о. Желні – о. Жовніно – затоплена гавань Воїнь – о. Галицький – с. Дем'янівка.

За 6 років досліджень на території Дніпровських водосховищ проведено велику кількість підводних спостережень від м. Києва до м. Світловодськ на різних ділянках, здобутий різноманітний археологічний матеріал, що допомагає зрозуміти умови місцезнаходження, розташування, відкладання та накопичення артефактів у підводному середовищі. На ділянці м. Канів – с. Хрещатик із глибоких руслових зон р. Дніпро підняті палеонтологічні рештки викопних тварин пізньо-плейстоценової фауни (кістки мамонтів, коней). У акваторії Кременчуцького водосховища визначенню місцезнаходження й обстеженню Посульських фортець доби Київської Русі – Кезіверу, Желні, Воїні були присвячені розвідки трьох експедицій в гирло Сульської затоки. Головною метою цих розвідок було знаходження затоплених пам'яток різного періоду, вивчення процесу руйнації культурних шарів на узбережжі, стану збереженості затоплених об'єктів *in situ*, відкладення зруйнованих матеріалів у донних відкладах, можливості їх транспортування.

За умовами розташування спостереженнями учасників експедицій визначено 3 загальні типи пам'яток. Перша, найбільша група – культурні шари, що знаходяться на урвищах берегів водосховищ; друга – затоплені водосховищем стоянки, поселення у заплавах річок; третя – прибережні культурні шари, що інтенсивно руйнуються течією річок. Найбільш несприятливі умови для дослідження склалися на ділянках узбережжя, де руйнування берегових схилів призводить до сповзання у воду залишків культурних шарів і подальшого руйнування артефактів у прибережній смузі водосховищ. Співставлення результатів робіт досліджень 1940–1990 років на узбережжі цих водосховищ із сучасними спостереженнями засвідчили інтенсивне переміщення залишків культурних шарів до мілководних прибережних зон. Вивчалася швидкість таких процесів, закономірності впливу підводного середовища на збереженість артефактів.

З 2006 до 2008 р. проводилися дослідження на західному узбережжі Криму в акваторії Караджинської бухти спільною україно-російською експедицією. Початком досліджень місця загибелі корабля XVIII ст. на траверсі мису Тарханкут слід вважати перші спроби знайти залишки цього судна у серпні 2005 р. аквалангістами російського підводного клубу «Нептун». На відстані приблизно 2 км від маяка вони виявили чавунний баласт, листи свинцю, кріплення

від шпангоутів, спаяні в конгломерати ядра й інші розкидані на великій площі деталі такелажу.

У серпні 2006 р. відбулася спільна експедиція учасників кількох російських клубів підводної археології й археологів із «Центру підводної археології» КНУ, наукове керівництво якою здійснювали українські спеціалісти (технічне забезпечення покладалося на російські клуби). На території найбільш насиченої матеріалами підводної ділянки аквалангісти обстежили зону площею більше 1000 м². Були виявлені численні скупчення різних предметів: чавунного баласту, ядер калібру 30-ти, 18-ти і 8-ми фунтових гармат, картечних зарядів у парусинових чохлах, кнпелів, залишків смуг свинцю, гарматних ядер, з'єднаних у суцільну масу й елементів оснастки корабля, – все це обмірялося та фотографувалося під водою. Результати проведених робіт засвідчені у складаному плані розташування знахідок у масштабі 1:500. Залучення документів із Російського військового архіву м. Санкт-Петербурга: екстрактів (витягів із корабельного журналу) та матеріалів розслідування загибелі корабля, – висвітлило досить докладно всю низку подій переходу цього вітрильника від Херсонської верфі до місця посадки на риф, врятування команди та інші подробиці аварії біля мису Тарханів Кут [12].

У серпні 2007 р. були продовжені підводні археологічні дослідження в акваторії Караджинської бухти на природному підводному рифі. Зона спостережень охопила майже 50000 м² донної поверхні на глибині до 10 м. Проводився пошук частин корабля, які за викладеними у писемних джерелах мали дрейфувати, ймовірно, до західної частини бухти. На головній ділянці з максимальною кількістю артефактів докладно обстежена територія площею 60×120 м з подальшим кресленням детального плану масштабом 1:200. Аналізування знахідок, узагальнення даних дають підставу припустити приналежність цих залишків до кормової частини корабля. Підняті на поверхню пістолет із крем'яним замком, підставка під свічник із вензелем на боковій поверхні «А: 017», найбільшого калібру 38-фунтові ядра дозволили впевнено ідентифікувати знахідки, що належали військовому кораблю XVIII ст. «Святой Александр» [13].

Продовжуючи дослідження цієї пам'ятки, спільна україно-російська експедиція з 3 до 20 серпня 2008 р. провела підводні розвідки західного узбережжя Кримського півострову. Для визначення напрямків дрейфу корабля в бік Караджинської бухти після руйнування його на рифі штормовими хвилями, виконувалися профільні підводні занурення на глибину до 20 м із визначенням сліду цього руху та пошуком затонулих частин на дні бухти. Переміщення

в такому напрямку пояснюється дією течії, яка вимірювалася після аварії з борта корабля і складала від W до O по одному вузлу за годину. Знайдені на відстані приблизно 4 км від місця катастрофи поруч із берегом книпелі невеликих розмірів, ядра середнього калібру, елементи такелажу, показують траєкторію руху частин корабля після руйнації на міліні та підтверджують достовірність архівних матеріалів щодо напрямку переміщення його частин.

На місці зіткнення корабля з рифом виявлені пістолет і боцманський свисток. Вони поповнили колекцію піднятих у попередні роки предметів озброєння та спорядження. Після 220-річного перебування під водою майже всі предмети покрилися вапняковою кіркою, тому вони потребують реставрації та консервації. За пропозицією дирекції Чорноморського краєзнавчого музею виконується підготовка до створення експозиції у виставковому залі історичної епохи правління Катерини II. Це дає можливість усі матеріали передавати у фонди музею на зберігання та поповнювати фонди музею новими знахідками. Після закінчення досліджень ця пам'ятка може застосовуватися як підводний екскурсійний об'єкт. Незначні глибини розташування пам'ятки (до 8 м) та невелика відстань до маяку (приблизно 2 км) дозволять відвідувати це місце аквалангістами навіть з початковою підготовкою. Цінними експонатами для ознайомлення можуть слугувати чисельні скупчення ядер, зарядів, книпелів, баласту, зцементовані деталі зброї у скелях вапняку, речі команди, елементи такелажу, рештки озброєння корабля. Підтримку в нагляді за пам'яткою готові здійснювати дайверські клуби с. Оленівка. Ознайомлення з цінними архівними документами, відвідування пам'ятки з інструкторами-гідами може слугувати добрим заохоченням для бажаючих вивчати історію Криму епохи панування військових вітрильників, можливістю під водою оглядати деталі озброєння лінійного 66-гарматного російського корабля, що призначався для участі в морських баталіях у складі Чорноморської ескадри проти турецького флоту у війні 1787–1791 років.

Продовження робіт у акваторії бухти, проведення подальших досліджень, дозволить одержати масу цінної інформації про цю унікальну історичну пам'ятку, оскільки це єдине судно російського флоту такого рангу, що зазнало катастрофи на Чорному морі наприкінці XVIII ст.

Під час перебування на Тарханкуті експедицією були також проведені розвідки місця загибелі яхти імператора Олександра II «Ливадія», що затонула в листопаді 1876 р. біля маяку на мисі Тарханів Кут. Після сто тридцяти років перебування на 5-метровій глибині на дні збереглися тільки 2 колінчасті вали з роторами. Довжина колінчастих валів за

вимірами становить 5,5 м. Виходячи з їх довжини (2×5,5 м), затонулий пароплав мав загальну ширину 11 м, що за цими характеристиками підтверджує приналежність їх до «Ливадии». Мідні деталі, уламки фарфорового та фаянсового посуду, невеликі мідні цвяхи, що потрапили у тріщинуваті вапнякові плити, допомогли оконтурити площу залишків пароплава.

Розвідки античного поселення, розташованого на південь від с. Хуторок сільської ради Штормового Сакського району були проведені разом із членами клубу підводників м. Євпаторії. На відстані не більше 100 м від берега, майже на рівному підводному схилі на глибині до 5 м, були виявлені та підняті на поверхню вінчики, стінки амфор, донця зі значно зашліфованими краями. Від місця знаходження затопленого поселення у напрямку південного заходу на відстані приблизно 300 м знайдено фрагмент стінки амфори та загнутий (5 см за товщиною зотлілої деревини) бронзовий цвях довжиною 12 см із клеймом WW біля шляпки.

Досягнення науково-технічного прогресу в галузі розробки сучасного обладнання для занурень під воду й удосконалення спорядження для виконання робіт у підводному середовищі широко використовуються у сучасних підводних археологічних дослідженнях. Пройшовши довгий шлях від застосування спорядження вітчизняного виробництва до використання сучасних високотехнологічних приладів, на базі «Центру підводної археології» КНУ підготовлені професійні кадри, спроможні вирішувати різноманітні практичні завдання від пошуку до наукових археологічних досліджень підводних пам'яток. Підсумком багаторічних досліджень «Центру підводної археології» КНУ стало опанування нових методик польових досліджень, проведення міжнародних польових таборів, публікації наукових праць і звітів, організація виставочних експозицій за результатами польових робіт, а також набуття досвіду у вивченні археологічних пам'яток, що знаходяться під водою.

1. Науковий архів Інституту археології НАН України, спр. 1991/149, 1992/146, 1994/30 [Паршина Е.А. Зеленко С.М. Отчет о работе экспедиционной группы Центра подводной археологии Киевского государственного университета им. Т.Г. Шевченко в Паргенинской долине в 1991, 1992, 1993, 1994 гг.].

2. Там само, спр. 1995/90, 1996/15. [Зеленко С.М. Паршина Е.А. Отчет о работе подводной археологической экспедиции Центра подводной археологии Киевского государственного университета им. Т.Г. Шевченко на шельфе между г.Аю-Даг и г. Кагель в 1995, 1996 гг.].

3. Там само, спр. 1997/80, 1998/99 [Зеленко С.М. Паршина Е.А. Отчет о работе подводной археологической экспедиции Центра подводной археологии Киевского национального университета им. Тараса Шевченко на шельфе между мысом Киик-Атлама и мысом Меганом в 1997, 1998 гг.].

4. Там само, спр. 1999/73 [Зеленко С.М. Отчет о работе подводной археологической экспедиции Центра подводной археологии Киевского национального университета им. Тараса Шевченко в бухте пос. Новый Свет в 1999 г.].

5. Там само, спр. 2000/9 [Зеленко С.М. Паршина Е.А. Отчет о работе подводной археологической экспедиции Центра подводной археологии Киевского национального университета им. Тараса Шевченко на шельфе между мысом Меганом и мысом Ай-Фока в 2000 г.].

6. Там само, спр. 2001/109 [Зеленко С.М. Отчет о работе подводной археологической экспедиции Центра подводной археологии Киевского национального университета им. Тараса Шевченко на шельфе между мысом Киик-Атлама и мысом Меганом в 2001 г.].

7. Там само, спр. 2002/90, 2003/115, 2004/179, 2006/185, 2007/25 [Зеленко С.М. Отчет о работе подводной археологической экспедиции Центра подводной археологии Киевского национального университета им. Тараса Шевченко в бухте пос. Новый Свет в 2002–2007 гг.].

8. Там само, спр. 2003/16 [Зеленко С.М. Кобец В.Д. Отчет о работе подводной археологической экспедиции на Каневском водохранилище в 2003 г.].

9. Там само, спр. 2004/28 [Зеленко С.М. Кобец В.Д. Отчет о работе подводной археологической экспедиции на акватории Днепра от г.Киева до г. Днепропетровска в 2004 г.].

10. Там само, спр. 2005/52 [Кобец В.Д. Отчет о работе подводной археологической экспедиции на акватории Каневского, Кременчугского водохранилища на территории Киевской, Черкасской и Полтавской областей в 2005 г.].

11. Там само, спр. 2005/39 [Кобец В.Д. Отчет о работе подводной археологической экспедиции на Каневском, Кременчугском водохранилищах в 2007 г.].

12. Там само, спр. 2006/185 [Зеленко С.М. Кобец В.Д. Отчет о работе подводной археологической экспедиции Центра подводной археологии Киевского национального университета им. Тараса Шевченко. Разведки на мысе Тарханкут в 2006 г.].

13. Там само, спр. 2007/43 [Кобец В.Д. Отчет о работе подводной археологической экспедиции на шельфе Караджинской бухты (м. Тарханкут) на территории с. Оленевка Черноморского района Автономной Республики Крым в 2007 г.].